

Danuta Bogdan

"Ignacy Krasicki na Warmii
1766-1772. Przekazy źródłowe", cz. I:
1766-1768, cz. II: 1769-1772, zebrał i
oprac. Alojzy Szorc, Olsztyn 2002 :
[recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3, 397-400

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

(jak na s. 456)³. Uzupełniłbym mapę enklaw katolickich w Prusach Książęcych (obok omówionego Królewca i Świętej Lipki) o Działdowszczyznę (ss. 523—525). Otóż w XVII w. w ręce katolików przeszły tutaj trzy kościoły, były to: kościół w Wielkim Łęcku należący do Rywockich, kościół w Przełęku należący do Rościszewskich oraz kościół w Białutach należący do Narzymkich. Władcy pruscy zgodzili się na pozostawienie tych kościołów katolikom, gdyż katolicycy patroni tych świątyń posiadali dobra również na Mazowszu, a więc byli jednocześnie poddanymi króla polskiego i dlatego mogli liczyć na jego wsparcie⁴. Niedokładnie podano liczbę map wykonanych przez Józefa Narońskiego (ponad 40), obecnie przyjmuje się, że wykonanych było co najwyżej 27 map⁵.

Powyższe, w istocie raczej marginalne uwagi, w niczym nie zmieniają wysokiej opinii o omawianej pracy. Nie mam wątpliwości, że *Historia Prus* zapoczątkowana przez niniejszy tom stanie się tak ważnym i pożytecznym wydawnictwem, jak choćby *Historia Pomorza*.

Grzegorz Białuński

Ignacy Krasicki na Warmii 1766—1772. Przekazy źródłowe, cz. I (1766—1768), cz. II (1769—1772). Zebrał i opracował ks. Alojzy Szorc. Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie nr 206, Olsztyn 2002.

Pobyty biskupa i poety Ignacego Krasickiego na zamku lidzbarskim w latach 1766—1795 przypadł na burzliwy okres pierwszego rozbioru Polski i przejścia Warmii pod panowanie pruskie. Rok 1772 zamknął bowiem ponad trzechsetletni okres dziejów Warmii, która od II pokoju toruńskiego wraz z Prusami Królewskimi przyjęła zwierzchnictwo królów polskich.

Edycja źródłowa *Ignacy Krasicki na Warmii 1766—1772* to kolejna praca ks. Alojzego Szorca, autora znanego czytelnikom z licznych prac i artykułów poświęconych historii biskupstwa warmińskiego i diecezji warmińskiej. Tym razem przedmiotem zainteresowań badacza stała się sylwetka jednego z wybitniejszych biskupów warmińskich, który wszedł na stałe do kanonu literatury polskiej, a którego rozkwit twórczości literackiej przypadł właśnie na okres jego pobytu na obszarze Warmii. Edycja ta staje się interesująca zarówno dla historyków literatury i biografów biskupa Krasickiego, jak też dla historyków zajmujących się dziejami politycznymi i gospodarczymi Warmii. I choć bibliografia prac i przyczynków poświęconych biskupowi Krasickiemu jest niezwykle obfita¹ to dla czytelnika najbardziej znaczący jest fakt, że większość dokumentów tu przedstawionych była dotąd nieznaną i ukazała się drukiem pierwszy raz². Główny trzon edycji stanowią materiały pochodzące z Archiwum Archidiecezji Warmińskiej (Akta Kurii Biskupiej, protokoły posiedzeń kapituły fromborskiej, korespondencja biskupa i kapituły). Kilka

3 Por. G. Białuński, *Przemiany społeczno-ludnościowe południowo-wschodnich obszarów Prus Krzyżackich i Książęcych (do 1568 roku)*, Olsztyn 2001, ss. 184—194, 201—220.

4 Por. J. Małek, *Życie religijne na Mazurach w czasach nowożytnych*, w: *Ewangelicy na Warmii i Mazurach*, Olsztyn 2001, s. 21.

5 J. Szeliga, op. cit., ss. 20—22.

1 Szczegółową bibliografię prac poświęconych Ignacemu Krasickiemu por. w pracy Paul Cazin, *Książę biskup warmiński Ignacy Krasicki 1735—1801*, Olsztyn 1986; Ostatnio wydany zbiór artykułów: *Ignacy Krasicki. Nowe spojrzenia*, pod red. Z. Golińskiego, T. Kostkiewiczowej, K. Stasiewicz, Warszawa 2001.

2 Tylko kilkanaście listów przedrukowanych zostało z edycji pod redakcją Tadeusza Mikulskiego: *Korespondencja Ignacego Krasickiego, z papierów L. Bernackiego*, t. 1 (1743—1801), Wrocław 1958.

zamieszczonych w edycji przekazów źródłowych pochodzi z Archiwum Berlin-Dahlem, Archiwum Watykańskiego, Archiwów Państwowych w Gdańsku i Toruniu, oraz ze zbiorów Biblioteki Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie. Autor dokonał podziału prezentowanej w wydawnictwie korespondencji na dwie części. Pierwsza dotyczy lat 1766—1768, to jest okresu od nominacji królewskiej Krasickiego na tron biskupi w Lidzbarku Warmińskim do roku 1768. Drugi obejmuje schyłkowy okres związku Warmii z Rzeczpospolitą.

Pracę rozpoczyna wstęp, który jest wprowadzeniem do tematyki warmińskiej i okresu rządów biskupa Krasickiego. Autor omówił tu problematykę publikowanych dokumentów w następujących grupach tematycznych: dokumenty związane z promocją Krasickiego na biskupstwo warmińskie, relacje Krasickiego z kapitułą, działalność duszpasterska i troska o poziom duchowieństwa, Krasicki wobec zawirowań politycznych, sprawy warmińsko-pruskie.

Publikowane źródła zostały przedstawione w porządku chronologicznym.

Pierwsza część dokumentów (1—47) niezwykle drobiazgowo pokazuje proces awansu Krasickiego na biskupstwo warmińskie oraz cały ceremonial związany z objęciem tronu biskupiego (otrzymanie przez Krasickiego kanonii warmińskiej, zgoda kapituły na jego koadiutorię, nadanie Krasickiemu indygenatu pruskiego, korespondencję króla Stanisława Poniatowskiego z biskupem Grabowskim i kapitułą w sprawie nominacji Krasickiego, protokół wyboru Krasickiego na koadiutora z prawem następstwa biskupa Grabowskiego (15 X 1766), zaświadczenie nuncjusza Antoniego Eugeniusza Viscontiego o udzieleniu Krasickiemu sakry biskupiej (29 XII 1766) i zaprzysiężenie przez Krasickiego *articuli iurati* (3 I 1767).

Historyk znajdzie tu też interesujące dokumenty związane z zarządzeniem biskupstwa warmińskiego i jego gospodarką, nominacjami urzędników kościelnych i świeckich, kwestiami poboru podatków na rzecz Korony. Na szczególną uwagę zasługują dokumenty związane z przebudową ustroju Warmii i wprowadzeniem w 1771 r. nowej formy zarządzania w części kapitulnej oraz przekazaniem przez Krasickiego za zgodą kapituły i Stolicy Apostolskiej na sześć lat w dzierżawę części biskupiej.

Wybrane źródła pokazują też bliskie otoczenie biskupa. Wśród oddanych mu ludzi znalazła się grupa osób pochodzących z jego rodzinnej diecezji przemyskiej, wśród nich trzej bracia biskupa obdarowani na Warmii kościelnymi beneficjami.

Relacje Warmii z Prusami coraz bardziej ewoluowały w tym okresie w kierunku dominacji Prus nad słabym sąsiadem (konflikt po wprowadzeniu w 1768 r. zakazu importu na Warmię gorzałki, imperatywny charakter pism dotyczących ochrony przed zarzą, przemarsze wojsk pruskich przez Warmię). Za niezwykle ciekawe należy uznać dokumenty obrazujące zabór Warmii przez Prusy w 1772 r. Poznajemy szczegóły związane z aktem przejęcia biskupstwa, by przy okazji snuć rozważania na temat postawy samego biskupa i kapituły wobec tego faktu. Zamieszczona w edycji korespondencja sufragana warmińskiego Karola Zehmena z prezesem pruskiej Kamery Wojenno-Skarbowej Janem Fryderykiem Domhardttem wskazuje na powiązania polityczne z państwem pruskim osoby z bliskiego otoczenia Krasickiego.

W tak bogatej korespondencji nie sposób było jednak uniknąć pewnych nieścisłości. Wybór prezentowanych dokumentów należy uznać za trafny, poza może dokumentami dotyczącymi kwestii podatkowych, w których informacje o wysokościach uchwalonych podatków powtarzają się kilkakrotnie w kolejnych źródłach a mechanizm ich uchwalania

był zawsze taki sam (przeoczeniem w t. 2, nr 1 jest iż w regeście występuje 10 poborów i 23 akcyzy w tekście 12 poborów i 23 akcyzy). Jednak powstaje pytanie o uzasadnienie daty podziału korespondencji na dwie części, które to powinno znaleźć się we wstępie korespondencji. Z tekstów źródłowych wynika, że taką cezurę mogły uzasadniać zmiany w wewnętrznym zarządzie biskupstwa.

Przy osobach występujących w źródłach należałoby w indeksie zamieścić funkcję urzędową, jeśli taką w tym okresie dana osoba sprawowała. Niektóre urzędy występują w tekście źródła, a nie znajdujemy ich w indeksie, np. w indeksie Stanisławski Wojciech, w źródle Wojciech Ludwik Stanisławski wójt warmiński (t. 2, s. 53); Franciszek Oestreich, mieszczanin braniewski, podczas gdy był on od 1767 r. burmistrzem tego miasta (t. 2, s. 56); Kaempff był prezydującym burmistrzem Braniewa nie rajcą (t. 2, s. 56); przy Tomaszu Szczepańskim powinna znaleźć się w indeksie informacja, że był administratorem i ekonomem generalnym biskupstwa. Nadania gracyjne, które szeroko są tu publikowane, w większej części dotyczyły wyższej kadry urzędniczej biskupstwa, często starostów, które to funkcje winny przy konkretnych osobach być odnotowane (np. Sebastian Młodzianowski był w 1744 r. starostą lidzbarskim: AADWO, AB, C44, k. 43; Józef Carnevalli już w 1753 r. był starostą jeziorańskim AADWO, AB, A 47, k. 61 a o jego rezygnacji z tego urzędu w t. 2, nr 69).

Zasady edytorskie wydania tej korespondencji zawarł autor w końcowej części wstępu, jednak niekiedy ingerencje autora w tekst wydają się zbyt daleko idące np. dokument nr 54 w części II, gdzie czytamy w druku „in rebus agendis” w oryginale znajdujemy „in rebus gerendis”, zaś w końcowej części listu „manentes cum optimo affectu” w oryginalnym źródle „manentes cum intimo affectu”.

Imiona radców królewieckich (Braxein, Korff, Groeben) powinny być rozwiązane już w tekście, a nie dopiero w indeksie.

Inne drobne zauważone nieścisłości to: t. 1, nr 55, s. 147 winno być „iure emphiteutico sive gratiae”; t. 1, nr 77, wysondować zamiast wysądować, we wstępie s. 20 kamaryla dworska zamiast kameryla. Pewne zastrzeżenia budzą też niektóre regesty dokumentów.

W części I w regeście dokumentu nr 84 stwierdza się, że po powitaniu biskupa na granicy biskupstwa „Konnica powróciła do Olsztyna, zaś kanonicy asystowali biskupowi aż do Lidzbarka”. Tymczasem z dokumentu wynika, że wojsko z komornictwa olsztyńskiego pozostało w Butrynach, a biskup z towarzyszącymi mu kanonikami po obiedzie wyjechał do Barczewa, stamtąd następnego dnia do Jezioran i dopiero stąd do Lidzbarka (ten szczegółowy opis wydarzeń znajdujemy jednak na s. 13 we wstępie edycji nie w regeście).

W części II w regeście dokumentu nr 6 stwierdza się, iż kapituła pochwała inicjatywę biskupa powołania do pomocy lekarzowi naczelnego chirurga, który nadzorowałby akuszerki. Tymczasem w tekście źródłowym jest informacja, iż propozycja dotyczy powołania obok lekarza prowincji — chirurga prowincji, którego zadaniem ma być nie tylko leczenie chorych, lecz także kształcenie i egzaminowanie chirurgów i akuszerek zanim dopuszczeni zostaną do tego zawodu.

W części II w dokumencie nr 33 rozważa się ewentualność zwolnienia zjazdu miejskiego nie biskupstwa. Sejmikom generalnym Prus Królewskich biskup Stanisław Grabowski i Krasicki jako nie zaprzysiężeni przez stany nie przewodniczyli i choć zachowali tytuł prezesa stanów zastępowali ich w tej funkcji biskupi chełmińscy³. Z korespondencji

3 S. Achremczyk, *Życie sejmikowe Prus Królewskich w latach 1647—1772*, Olsztyn 1999, s. 88.

wynika jednak, iż biskup Krasicki cieszył się dużym autorytetem i był mediatorem nie tylko w konfliktach wewnętrznych biskupstwa lecz o mediację zwracały się do niego także wielkie miasta Prus Królewskich.

Wydaje się też, iż w dokumentach omawiających reorganizację zarządu domeny kapitulnej biskupstwa w 1771 r. (t. 2, nr. 155—157) należałoby mówić raczej — za przykładem sąsiednich Prus — o powołaniu dwóch kamer nie komór „camerae regiminis et oeconomiae”.

Notariusz zamku olsztyńskiego Jan Kobert mianowany został na stanowisko naczelnika publicznego więzienia biskupstwa w Olsztynie, a nie na naczelnika więzienia w Olsztynie (t. 2, nr 75).

Wszystkie te uwagi nie umniejszają wartości edycji, która jest w chwili obecnej obok wydawnictwa Hugona Bonka dotyczącego Olsztyna i komornictwa olsztyńskiego⁴ cenną dokumentacją źródłową dla ostatnich lat Warmii przed zaborem pruskim.

Danuta Bogdan

Erwin Kruk, *Ewangelicy w Olsztynie. Z dziejów parafii w latach 1772—2002*, Mazurskie Towarzystwo Ewangelickie, Olsztyn 2002, ss. 158.

Oficyna wydawnicza Mazurskiego Towarzystwa Ewangelickiego w Olsztynie opublikowała kolejną książkę z serii „Ewangelicy na Warmii i Mazurach” pt. *Ewangelicy w Olsztynie*, autorstwa Erwina Kruka. Ta monograficzna praca jest pierwszą próbą ukazania dziejów ewangelików olsztyńskich na katolickiej Warmii. Zawiera ciekawy i pouczający materiał dotyczący społeczności wyznaniowej i wzajemnych relacji, jakie zachodziły między gminą kościelną a życiem miasta, w którym ewangelicy zaznaczyli swój wyraźny ślad.

Sam autor zastrzega, iż jego publikacja nie stanowi rozprawy naukowej sensu stricto. Jest to esej historyczny, w którym ciąg narracji dziejowej toczy się swobodnie. Niemniej podane fakty mają solidne oparcie w materiałach źródłowych. Praca nie jest pisana językiem konfesyjnym, lecz eseistycznym — literackim, co sprawia, że jest przystępna w odbiorze i przybliża zrozumienie faktów. Monografia nie jest nużąca w czytaniu, gdyż znakomity pisarz Erwin Kruk, który śledzi kolejne etapy życia ewangelików na Warmii i Mazurach, posiada niewątpliwy talent narratorski.

Na podstawie akt i dokumentów znajdujących się w Parafii Ewangelicko-Augsburskiej oraz w Archiwum Państwowym w Olsztynie Kruk przybliżył czytelnikowi obraz dwustutrzdziestoletniego życia społeczności ewangelickiej zamieszkałej w grodzie nad Łyną od chwili jej tworzenia się (1772) aż po dzień dzisiejszy (2002). Szczegółowo opisał tę grupę wyznaniową w okresach, gdy żyła ona i kształtowała formy swego życia duchowego, oświatowego i ekonomicznego w państwie pruskim i niemieckim — a po roku 1945 w państwie polskim. Na tle całości dziejów szczególnego znaczenia nabiera dramatyzm wydarzeń rozgrywających się po roku 1945 i następująca wówczas wielka wymiana ludnościowa. Po tym roku, zniszczona i zrujnowana parafia przystępowała do ponownego organizowania życia kościelnego, opierając się głównie na przybywającej do Olsztyna ewangelickiej ludności mazurskiej i cieszyńskiej.

⁴ *Geschichte der Stadt Allenstein (Allgemeine Urkunden bis 1815)*, hrsg. v. H. Bonk, Bd. 3, Teil 1, Allenstein 1912; *Urkundenbuch zur Geschichte Allensteins*, hrsg. H. Bonk, Bd. 3, Teil 1, Allenstein 1926.